

RESEÑES

Camín del acabóse

DAVI KOPENAWA y BRUCE ALBERT

La chute du ciel. Paroles d'un chaman yanomami.

París, Plon.

Nel xuegu de la interaición ente'l mundu de los nativos l'alteridá provoca camudamientos d'entrambes partes. Nesti casu Bruce Albert soluciona esta paradoxa desdoblado la visión etnolóxica del conflictu cultural: hai dos discursos que quieren venceyase a un mesmu problema. Propón una solución bifurcada a la mesma aporía: nun substituir el conocimientu oxetivu pola narración suxetiva, sinón desdoblar el propiu «yo».

La chute du ciel. Paroles d'un chaman yanomami ye una obra espublizada hai mui poco na coleición «Terre humaine» de la editorial Plon y apaez venti años dempués de la tesis de Bruce Albert so los yanomami de l'Amazonia. Los yanomamis son ún de los últimos pueblos d'economía simple que queden nel planeta. Son anguaño unes venti mil persones, viviendo más de la metada en Venezuela y los otros en Brasil. La parte más numberosa d'estos indíxenes vive nel parque nacional Parima Tapirapeco.

Pal antropólogu lleer daqué sobre los yanomami llévalu necesariamente a l'alcordanza de la famosa obra *Yanomamö, The Fierce People*, de Napoleon A. Chagnon. Ye esta obra güei un clásicu que nel so día lleímos col placer que produz siempre una bona monografía etnográfica. Con esta vuelta a los yanomamis vien tamién a la memoria otru clásicu, l'estudiu de Betty Meggers

(*Amazonía: paraíso ilusorio*), que foi un adelantu d'estes cuestiones que rellacionen el cambi u cultural cola ecoloxía y los fenómenos d'aculturación.

Trescríbese en *La chute du ciel* la hestoria de vida de Davi Kopenawa, un yanomami qu'intentó convertise en blancu y que, en volviendo al so pueblu, garró'l camín de la iniciación nel xamanismu de la mano del so suegru. Más tarde Kopenawa fízose portavoz de los pueblos autóctonos nes organizaciones internacionales. Lo que fai Bruce Albert ye describir el so alcuentru con Kopenawa, vencyéndose asina dos suxetividaes bien alloñaes respetu a la so sociedá propia pa xunise nuna llucha común: la de la defensa del medi u ambiente y les cultures indíxenes.

La esperiencia qu'amuesen Bruce Albert y Davi Kopenawa ye realmente la esperiencia d'una hecatombe: el desanicu de la viesca amazónica y de los sos habitantes, igual los naturales humanos que los non humanos. La guapura del llibru afítase en qu'esta catástrofe cuéntenla les mesmes víctimes y col so propiu llinguax. Ésta ye la razón del títulu: *La chute du ciel* ye esi momentu nel que'l cielu va aplastar la viesca porque'l dios *Omama* y los sos espíritus *xapiri* nun van siguir sosteniéndolu. *Omama* perderá, entós, la so guerra escontra *Teosi*, el dios de los misioneros, pa los que s'abrieren les carreteres que penetraren na viesca amazónica.

Suenen a superstición ridícula, pero estes idees tienen muncho que ver cola realidá. Davi Kopenawa describe la iniciación que-y permitió comunicase colos espíritus. El consumu de polvos *yakoana* dexárenlu ver en suaños estes coses ensin confundiles colos malos espíritus *xawara*, eses epidemies tresmitíes polos buscadores d'oru, bebedores d'alcohol *cachaça*. Un vocabulariu al final del volume permite precisar estos términos yanomami, que van llenando la narración de Kopenawa, sorrayada por espresiones con puxu:

C'est ce que je pense!... Les Blancs détruisent la forêt parce qu'ils ne savent pas rêver, diz. Si les Blancs pouvaient, comme nous, entendre d'autres paroles que celles de la marchandise, ils sauraient se montrer généreux et seraient moins hostiles envers nous. Ils n'auraient pas le désir de manger notre forêt con autant de voracité.

Ye esti llibru una suxerente y eficaz forma d'averase al problema de l'Amazonia dende'l puntu de vista de la diversidá cultural y de la diversidá biolóxica en xeneral. La catástrofe ta cerca, nel horizonte y hai dos discursos al dir escontra la hecatombe. Per un llau, los suaños de la cultura aborixe cuando asimila que'l desastre ye inevitable. Per otru, la propia visión occidental que, col aparatu de les ciencias sociales, ve tamién que van dándose tolos pasos pa un acabóse qu'entamó hai mui bien de tiempu. La cuestión de la intraducibilidá de los sistemas llingüísticos y culturales, el problema del determinismu llingüísticu, la dificultá de la comunicación y la interpretación del otru apaecen nesti casu perfeutamente puestas en paralelo dientro d'una amenaza tan presente como global.

Alcordanza del informante

FRANÇOISE HÉRITIER

Retour aux sources.

Paris, Éditions Galilée, 2010.

Ye verdá que l'antropoloxía ye un estudiu de les otres cultures, de les sociedaes alloñaes. Pero tamién l'antropólogu tien el trabayu inevitable d'escribir de sí mesmu. Y ye qu'en trabayu de campu hai un xuegu de conocimientu y de práutiques que necesariamente tien que ver con ún y que nun pue dexar intautu al qu'investiga. El contactu colos otros fai que l'etnógrafu cambie, dexe de ser él mesmu.

Esto val pa tolos investigadores en campu de l'antropoloxía y vémoslo en Françoise Héritier, etnóloga yá clásica y madura del mundu francófonu. Foi la sucesora de Claude Lévi-Strauss nel Collège de France y ye l'autora de munches publicaciones interesantes. Son particularmente relevantes los sos estudios respeito a la división social de xéneru y a los conflictos nos roles masculinos y femeninos.

L'últimu llibru de Françoise Héritier pon otra vuelta'l yo del escritor na investigación antropolóxica. Diznos qu'escribió esta obra *par un bel été de 1978 ou 1979*, de vuelta del so trabayu de campu ente los Samo de Burkina Faso. Nun tuviera tiempu de volver más tarde pola mor de la so docencia nel Collège de France y nesti testu vuelve l'antropóloga al mundu de los Samo, de llau de los que viviera:

J'avais éprouvé le besoin, au terme de nombreuses missions, de mettre de l'ordre dans mes informations et mes idées sur les Samo auprès desquels j'ai vécu, sans avoir pour autant une idée de publication en tête.

Anque l'estilu cambia, siempre ta ehí la claridá meridiana que carauteriza los trabayos científicos de Françoise Héritier, anque nesti casu con una intimidá y una dulzura que vien en del aquel cariñosu de la vuelta afeutiva al sitiu onde se fizo'l trabayu de campu.

Espubliza agora, entós, l'antropóloga esti testu xustificando l'usu del yo na narración etnográfica. Trátase de facer

comme si le lecteur était invité par l'Autre à pénétrer progressivement dans son univers mental. Dans cet exercice, le «yo» de l'observateur ne disparaît pas totalement, même s'il n'est pas orchestré et mis en scène. Il apparaît physiquement au cours des événements, exprime les émotions qui naissent des rapports entre les gens, et s'autorise, au-delà des descriptions et analyses, des commentaires et réflexions personnels.

Podrá atopase nesti llibru'l principiu virtual de los estudios que dempués fizo Françoise Héritier en cuantes a los mecanismos pelos que la dominación masculina lleguen a grabase socialmente. Pero tamién va vese equí cómo l'antropóloga trabayó'l so diálogu cola xente nativo. Ella piensa qu'hasta llegó mesmamente a reaccionar *en Samo et non en ethnologue* cuando se-y vueno a la tiesta per un instante que yera bruxa una desgraciada qu'esaxeraba al llorar la muerte d'una rival, cosa que-y valió l'acusación de ser l'asesina, pola mor de la sobreactuación.

Al final del llibru esti acentu emotivu da pasu a otra forma d'investigar: según Françoise Héritier, namás la etnoloxía, colos medios de la informática, ye pa reconstituir el *système de pensée* que pon les bases de la construcción de los individuos, de los que los actores namás tienen dellos fragmentos:

Je n'ai pas trouvé en face de moi une personne samo, homme ou femme, susceptible de m'enseigner le système de pensée qui fonde ses actes et ses

réactions spontanées, comme on fait con une élève à qui on explique un problème compliqué de logique ou d'arithmétique.

Equí, el yo del etnólogo o de los Samo s'atopa cola inevitable determinación d'un saber más poderosu y omnipresente.

Con esta actitú cariñosa de l'antropóloga que s'alcuerta de la xente a lo qu'estudió, Héritier descubre cómo los Samo alcontraren esa utopía de les sociedaes occidentales de vivir n'harmonía, n'igualdá y na xenerosidá, que son exes de la so cosmovisión fonda, alitando inconsciente na so comunidá. Descúbrese asina la filosofía xeneral, los mecanismos del pensamientu d'esti grupu humanu, que busca siempre la finalidá, l'esclariamientu de lo inesplicable, una esixencia de la humanidá siempre y en tolos mundos culturales. Afondar nel otru ye afondar nel nuesu mundu y revierte asina l'estudiu del otru al mundu del nuesu yo, que tamién llanza la rede de la esplicación a tolos puntos cardinales.

Pero siempre habrá núcleos escuros, inesplicables que son como llendes (*butoirs*) coles que s'atopa la necesidá de coherencia de la mente humana: *Nous ne pouvons que les comprendre parce que, comme l'écrivait Georges Bataille: «J'en appelle à une cohérence relative des mouvements de l'esprit humain».*

L'antropólogo como escritor

VINCENT DEBAENE

L'adieu au voyage.

L'ethnologie française entre science et littérature.

Paris, Gallimard.

Vincent Debaene, profesor de lliteratura na Universidá de Columbia (Nueva York) céntrese nesti interesantísimu llibru nel fechu de que munchos antropólogos franceses formaos ente la primer y la segunda Guerra Mundial ficieren una continuación de los sos trabayos primeros nun 'segundu llibru', una segunda obra que tenía'l mesmu oxetu d'estudiu pero con un aquel lliterariu. Debaene ye'l prologuista y coordinador de la edición de les *Obres* de Claude Lévi-Strauss en 'La Pléiade' y tien espublizao, de llau de Frédéric Keck, *Claude Lévi-Strauss. L'Homme au regard éloigné* (Gallimard, 2009).

Ye ésti un estudiu mui brillante y nes sos páxines l'autor ufiérta-nos análisis mui suxerentes especialmente al estudiar delles obres. Lleéndoles dámonos cuenta de que la lliteratura nun ye namás una cuestión de guapura d'estilu, como pue vese na obra *Tristes trópicos*, clásica de l'antropoloxía. Esti llibru, espublizáu en 1955, ye según Vincent Debaene una elegante narración lliteraria de lo que Lévi-Strauss estudiara nel so trabayu de campu nel corazón de Brasil quince años primero.

Diz Debaene que fai falta lleer *Tristes trópicos* como un *récit fondamentalement proustien* y, efeutivamente, asina ye. Semáu de referencies a Joseph Conrad, enllenu de los motivos más buscaos

pol arte surrealista que Lévi-Strauss conociera personalmente, *Tristes trópicos* resulta una auténtica esperiencia lliteraria alredu de la memoria y va muncho más allá de ser un simple rellatu autobiografiáu.

Y ye que, efeutivamente, hai una tradición na antropoloxía francesa: cuando vien del trabayu de campu, los etnólogos franceses escriben dos llibros: ún ye científicu y l'otru, lliterariu. Eso ye lo que podemos ver nel gran antropólogu Alfred Métraux coles sos investigaciones na Isla de Pascua (*L'Île de Pâques*), en Michel Leiris col so rellatu autobiográficu ente los dogón de Mali (*L'Afrique fantôme*) y en Marcel Griaule coles cróniques de la so primer misión ente los amhara d'Etiopía (*Les Flambeurs d'hommes*).

Lo mesmo podemos dicir de Lévi-Strauss dempués d'estudiar los nambikwara de Brasil. Cuando esti autor, al final de *Tristes trópicos*, diz *Adieu sauvages! Adieu voyages!* ta refiriéndose al desastre del emprobecimientu que ye'l desanicu de la diversidá cultural, pero tamién resuena ehí la señaldá de perder una forma de contar, de recitar la hestoria. Pero ¿por qué esti enclín de los antropólogos pol papel del escritor? Ensin dulda una esplicación ye qu'hai una fechizu recíprocu ente l'antropólogu y l'escritor: los etnólogos considérense científicos pero tienen señaldá de la tradición filosófica y lliteraria francesa, los escritores sospechen d'esos pretendíos científicos sociales pero, al mesmu tiempu, siéntense intrigaos poles coses tan seductores y fascinantes qu'escriben los antropólogos.

Anque satisfechos col so estatus científicu, los mesmos antropólogos franceses sentiense nun tarrén ermo por demás, que podía llevarlos a la esterilidad, de manera qu'una conxura escontra esi peligrosu yera superar un discursu que nun yera pa espresar y experimentar *les façons de sentir* de la xente con quien convivieren. La descripción fría ye necesaria, imprescindible pa tresmitir oxetivamente los pasos de los rituales y les incidencies de los mitos, pero al mesmu tiempu fai falta remediar esa frialdá cola capacidá

del escritor pa pintar y evocar aquella realidá cultural. Citando a Marcel Griaule, pa ser quien a facer alcordanza del ambiente y del clima cultural l'etnógrafo tien que ser tamién un bon escritor, un bon *littérateur*.

Esti llibru de Debaene va más allá del estudiu y del análisis lliterariu y una de les sos carauterístiques más prestoses ye que más qu'una investigación d'un tema puntual de la etnografía francesa ye un ensayu lluminosu de la hestoria de la lliteratura y de l'antropología, dos caminos que converxen y, al mesmu tiempu, estrémense.